

MAREK OZIMEK

BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE W REFLEKSJI SPOŁECZNO-PEDAGOGICZNEJ

WSTĘP

W ostatnim dziesięcioleciu znacznie wzrosło zainteresowanie problematyką bezpieczeństwa społecznego w jego różnych aspektach i zakresach. Wynika to z dynamicznych przeobrażeń samych zagrożeń, jak i ich uwarunkowań, których może doświadczyć współczesny człowiek. Miejsce konfliktów zbrojnych, będących do niedawna głównym punktem odniesienia zarządzających bezpieczeństwem w państwie, zajmują inne zagrożenia o charakterze nie tylko militarnym. Określane są one niekiedy jako ryzyko egzystencjalne i rozwojowe, odnoszące się do różnych kategorii osób i grup społecznych, a także narodowych czy religijnych.

Wzrost zainteresowania społeczną potrzebą bezpieczeństwa stymulująco wpływa na rozwój badań na gruncie nauk społecznych, co wzbogaca nie tylko teorię, ale także dynamizuje prace dotyczące projektowania optymalnego środowiska, gwarantującego zaspokojenie tej kluczowej potrzeby (wymiar prakseologiczny jest szczególnie podkreślany na gruncie pedagogiki społecznej). W rozumieniu rangi badań i działań praktycznych na tym polu istotne znaczenie ma ustalenie samego sposobu rozumienia istoty i zakresu bezpieczeństwa, co wymaga uszczegółowienia i wyjaśnienia takich pojęć, jak „bezpieczeństwo społeczne” i „bezpieczeństwo narodowe”, usytuowane w kontekście przemian dokonujących się zarówno w Polsce, jak i w tle globalnym.

1. ISTOTA I ZAKRES BEZPIECZEŃSTWA W TLE SPOŁECZNYM

Od zakończenia II wojny światowej społeczeństwa europejskie nie doświadczyły tak skrajnej eskalacji okrucieństw, jakie miały miejsce w tamtym okresie, ani też nie można mówić o globalnym konflikcie zbrojnym. Rzeczywistość powojennego świata kształtowana była wprawdzie konfrontacją dwóch wielkich supermocarstw – USA i ZSRR, jakie powstały na zgliszczach areny walk II wojny światowej, ale określana była ona jako tzw. zimna wojna. Wyścig zbrojeń, jaki miał miejsce pomiędzy tymi mocarstwami i ich sprzymierzeńcami, przybrał postać wojny w wymiarze ekonomicznym, gospodarczym i ideologicznym. W obliczu grożącego światu zamętu kolejnej wojny, najcenniejszą wartością, jakiej ludzkość wówczas pragnęła, było bezpieczeństwo dla siebie, swoich bliskich oraz całych społeczeństw.

Współczesny świat uwolniony od zimnowojennej rzeczywistości, koncentruje się na innych priorytetach, gdzie o potęgę państwa i narodów nie świadczy jedynie siła militarna, ale wiele innych ważnych elementów. Na czoło wysuwają się tu czynniki kulturowe i społeczne, a także ekonomiczne, które współcześnie kształtują pozycję poszczególnych państw na arenie międzynarodowej. Gwarancja poczucia bezpieczeństwa w wielorakich wymiarach funkcjonowania jednostek i całych społeczności stanowi fundamentalne pragnienie i przedmiot zabiegów w tle nowoczesnych społeczeństw, w których wzrasta uwrażliwienie na respektowanie podstawowych praw ludzkich. Znany filozof prawa T. Guz zauważa, że: „Człowiek jako osoba, czyli istota rozumna i wolna, ma nie tylko wewnętrzne pragnienie, ale – co więcej – prawo do bezpieczeństwa, bowiem ono zabezpiecza jego osobową bytowość duchowo-materialną oraz gwarantuje mu przestrzeń umożliwiającą jego wieloraki rozwój”¹. W tym kontekście niezwykle ważnym zabiegiem jest podjęcie próby sprecyzowania sposobów definiowania omawianej kategorii pojęciowej.

Bezpieczeństwo etymologicznie wiąże się z terminem *sine cura* – bez troski (łac.), co oznacza stabilność (polityczną). Cechą współczesnej nauki securitologii, jak nazywane są coraz częściej nauki o bezpieczeństwie, jest ich wieloaspektowość postrzegania zagrożeń, przy czym nauka ta korzysta z dorobku takich dyscyplin wiedzy, jak: filozofia, psychologia, socjologia, historia, ekonomia, politologia, prawo, filologia oraz pedagogika².

---

¹ T. Guz, *Filozoficzne aspekty problematyki bezpieczeństwa człowieka*, w: *Społeczno-moralna potrzeba bezpieczeństwa i porządku publicznego*, red. J. Świtka, M. Kuć, G. Gozdór, Lublin: TN KUL 2007, s. 59.

² J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa: Difin 2013, s. 49.

A. Skrabacz podaje, iż podstawowe i pierwotne znaczenie słowa „bezpieczeństwo” można wiązać ze sferą subiektywną człowieka dotyczącego braku odczuwania przez niego lęku, troski i strachu. Tym samym bezpieczeństwo oznaczało i wiązało się z zaufaniem i zabezpieczeniem³. W okresie średniowiecza filozofowie coraz częściej rozmyślali nad problemem trwałości bezpieczeństwa. Wspólnym mianownikiem ich rozmyślań była teza, iż nie ma bardziej złudnego uczucia niż poczucie bezpieczeństwa. Znamienne są tu słowa sentencji Marcina Lutra (1483-1546), określające pożądany stosunek człowieka do poczucia bezpieczeństwa: „Módlmy się do Boga, aby ustrzegł nas przed bezpieczeństwem, gdyż rodzi ono niewdzięczność, potem pogardę wobec Boga, następnie bluźnierstwo i wreszcie prześladowanie Boskich spraw”⁴. Inny wielki filozof, św. Augustyn (354-430), bezpieczeństwo jako stan wiązał z życiem pozagrobowym, gdyż ziemskie życie utożsamiał z ciągłą walką, które wykluczało poczucie zabezpieczenia. Myśl św. Augustyna rozwinął inny myśliciel w XVI wieku, pisząc: „Ponieważ przeciwności są jakby solą naszego życia, ten kto pragnie być od nich wolnym, popełnia nadużycie”⁵. Św. Tomasz z Akwinu (1225-1274) upatrywał w człowieku skłonność do zatapiania się w grzesznym poczuciu bezpieczeństwa, a św. Bernard (1090-1153) jako przykład przeciwdziałania takiemu stanowi rzeczy zalecał: „Święci ojcowie, nasi przodkowie, wyszukiwali do budowy klasztorów wilgotne doliny i urwiste zbocza, aby mnisi często chorując i mając śmierć przed oczami nie żyli w poczuciu bezpieczeństwa”⁶.

Takie pojmowanie istoty bezpieczeństwa przez myślicieli sprawiało, że jego poczuciu nieodłącznie towarzyszyło poczucie zagrożenia, co z kolei powodowało złudność odczuwanego przez ludzi poczucia bezpieczeństwa. Pierwotność poczucia zagrożenia w stosunku do poczucia pewności swego zabezpieczenia spowodowała, że ludzie na bezpieczeństwo zaczęli patrzeć przez pryzmat państwa, prawa i efektywnej policji, jako gwarantów zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa⁷. Autorami, którzy pierwsi wskazywali państwo jako podmiot mogący zapewnić bezpieczeństwo żyjących w nim ludzi, byli Arystoteles (384-322 p.n.e.) i Platon (427-347 p.n.e.). Platon w swym

---

³ A. S k r a b a c z, *Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne*, Warszawa: Elipsa 2012, s. 21.

⁴ J. D e l u m e a u, *Skrzydła anioła. Poczucie bezpieczeństwa w duchowości człowieka Zachodu w dawnych czasach*, Warszawa: Volumen 1998, s. 22.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

⁷ S k r a b a c z, *Bezpieczeństwo społeczne*, s. 22.

dziele *Rzeczpospolita* bezpośrednio ukazuje państwo jako twór, dzięki któremu ludzie mogą zaspokoić swoje potrzeby, w tym potrzebę wewnętrznego pokoju i wzajemnej życzliwości⁸.

Pierwszym autorem, który wprost wskazał na państwo jako gwarant bezpieczeństwa żyjących w nim ludzi, był Niccolò Machiavelli (1469-1527). Ten florencki pisarz, prawnik i filozof terminowi „bezpieczeństwo” w kontekście działalności państwa przypisywał nie tylko fizyczny spokój, ale także inne dobrodziejstwa. Stawiał on bezpieczeństwo jako naczelną zasadę i istotę sprawowania władzy. Troska o bezpieczeństwo ludu ma na celu nie tylko jego przetrwanie, ale i wszechstronny rozwój, co ma odniesienie we współczesnych naukach o bezpieczeństwie i stanowi jego (bezpieczeństwa) dwa podstawowe składniki (przetrwanie i rozwój). Zakres znaczeniowy bezpieczeństwa państwa jest niezwykle obszerny i poza wymienionymi wyżej zagadnieniami (przetrwanie, rozwój) należy dodać: byt, trwałość państwa i narodu, suwerenność, jakość życia, prawa człowieka i środowiska naturalnego, wolność sumienia i wyznania, tożsamość narodową. Skuteczność państwa w zapewnieniu stanu bezpieczeństwa wymaga realizowania wielu funkcji, takich jak wewnętrzna, gospodarczo-organizatorska, socjalna, kulturalno-wychowawcza, zewnętrzna⁹.

W literaturze przedmiotu nie znajdujemy jednej, zwartej definicji bezpieczeństwa. Z uwagi na mnogość występujących kategorii bezpieczeństwa, nie ma wręcz możliwości na jego jednolite zdefiniowanie. Najczęściej bezpieczeństwo jest rozumiane jako:

- stan niezagrożenia, spokoju i pewności¹⁰,
- stan, który daje poczucie pewności i gwarancję jego zachowania oraz szansę na doskonalenie¹¹,
- pewność i brak zagrożenia fizycznego albo ochrona przed nim¹²,
- rozumny standard życia¹³,
- naczelną potrzebę człowieka i grup społecznych¹⁴,

---

⁸ D e l u m e a u, *Skrzydła anioła*, s. 23.

⁹ S k r a b a c z, *Bezpieczeństwo społeczne*, s. 25.

¹⁰ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. I, Warszawa: PWN 1978, s. 147.

¹¹ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. J. Pawłowski, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej 2002, s. 13.

¹² *Słownik nauk społecznych*, Londyn: UNESCO 1964, s. 629.

¹³ J. S t e f a n o w i c z, *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, Warszawa: PAX 1984, s. 34.

¹⁴ R. Z i ę b a, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10, s. 50.

- podstawową potrzebę państw i systemów międzynarodowych¹⁵,
- ciągły proces społeczny, w ramach którego podmioty działające starają się dostosować mechanizmy zapewniające im poczucie bezpieczeństwa¹⁶,
- zarazem stan i proces, nie odznacza się jednak niezmiennością w dłuższych przedziałach czasu, ponieważ zależy od ruchomości układów sił¹⁷.

Tak rozległe pojęciowo i znaczeniowo bezpieczeństwo wymaga wyróżnienia podstawowych jego wymiarów, tj.¹⁸:

- podmiotowego (bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe),
- przedmiotowego (bezpieczeństwo polityczne, wojskowe, społeczne, kulturowe, ekologiczne, informacyjne),
- przestrzennego (bezpieczeństwo lokalne, subregionalne, regionalne, ponadregionalne, globalne),
- czasu (stan bezpieczeństwa i procesy bezpieczeństwa),
- sposobu organizowania: unilateralne (hegemonizm, izolacjonizm, neutralność, niezaangażowanie) i multilateralne (sojusze, bezpieczeństwo zbiorowe, bezpieczeństwo kooperacyjne).

A. Skrabacz, podejmując próbę syntetycznego zdefiniowania bezpieczeństwa, opisuje je jako: „Pierwotna, egzystencjalna i naczelna wartość i potrzeba każdego człowieka, warunkująca przeżycie i rozwój jednostki i grup społecznych. W celu wzmocnienia poczucia bezpieczeństwa ludzie jednoczą się i stowarzyszą oraz powołują państwo, jako najwyższą formę organizacyjną, gwarantującą bezpieczeństwo”¹⁹. Takie rozumienie może być także przyjęte na gruncie pedagogiki, która podejmuje analizę problematyki bezpieczeństwa nie tylko w odniesieniu do jednostek, ale także społeczeństwa i narodu. Kolejnym zatem etapem podjętych w tym miejscu analiz jest próba określenia treści pojęcia „bezpieczeństwo narodowe”.

2. POJĘCIE BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

Podejmując próbę jednoznacznego zdefiniowania pojęcia bezpieczeństwa narodowego, natrafiamy na podobne problemy, jak w przypadku pojęcia sa-

¹⁵ Tamże.

¹⁶ J. K u k u ł k a, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Warszawa: PWN 1982, s. 31.

¹⁷ S t e f a n o w i c z, *Bezpieczeństwo*, s. 18.

¹⁸ S. K o w a ł k o w s k i, *Niemilitarne zagrożenia bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej 2011, s. 12-13.

¹⁹ S k r a b a c z, *Bezpieczeństwo społeczne*, s. 26.

mego bezpieczeństwa. Literatura przedmiotu dostarcza nam wiele różniących się od siebie definicji. Tradycyjnie termin „bezpieczeństwo narodowe” utożsamiany był przede wszystkim z siłą wojskową, co miało swoje odzwierciedlenie w schemacie: zagrożenie – wojna, bezpieczeństwo – obrona militarna²⁰. W rzeczywistości na bezpieczeństwo narodowe od zawsze miały wpływ także inne elementy niemilitarne, do których obecnie zalicza się między innymi czynniki: ekonomiczne, technologiczne, surowcowe, ekologiczne, demograficzne, społeczne czy humanitarne²¹.

Duży nacisk we współczesnym rozumieniu pojęcia bezpieczeństwa narodowego odgrywają czynniki tożsamości narodowej i obecności poszczególnych narodów w procesie współtworzenia rozwoju cywilizacyjnego współczesnego świata. Coraz częściej w kontekście bezpieczeństwa narodowego mówimy także o poszanowaniu praw i swobód obywatelskich.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego definiuje ten termin w następujący sposób: „Jest to stan uzyskany w wyniku odpowiednio zorganizowanej obrony i ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi, określany stosunkiem potencjału obronnego do skali zagrożeń”²². Bezpośrednie ujęcie treściowe tego terminu odnoszące się do narodu, jako gwaranta bezpieczeństwa, zawiera następująca definicja: „Bezpieczeństwo narodowe tworzy cały naród każdego dnia, pracą swych umysłów, serc i rąk zwiększając siłę narodową, chroniąc swe wartości oraz interesy narodowe i broniąc ich przed nieustannymi zagrożeniami militarnymi i niemilitarnymi, a także tworząc sprzyjające naszym interesom warunki w środowisku międzynarodowym”²³. W jeszcze inny sposób bezpieczeństwo narodowe opisuje Rada Ministrów w dokumencie dotyczącym systemu obronności RP: „Bezpieczeństwo narodowe to dziedzina działania państwa obejmująca wykorzystanie całości jego sił i środków (całego potencjału państwa) do przeciwstawiania się wszelkiego rodzaju zewnętrznym i wewnętrznym zagrożeniom dla interesów narodowych oraz kształtowanie jak najkorzystniejszych warunków do realizacji tych interesów”²⁴. Na podstawie powyższych definicji można

---

²⁰ E. N o w a k, M. N o w a k, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa: Difin 2011, s. 17.

²¹ Tamże.

²² *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, s. 16.

²³ *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego III RP*, red. R. Jakubczak, Warszawa: Bellona 2003, s. 61.

²⁴ *Założenia do kompleksowej przebudowy, utrzymania oraz doskonalenia systemu obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa: Rada Ministrów 1999, s. 214.

wskazać pewne względnie stałe cechy bezpieczeństwa narodowego. Należą do nich między innymi²⁵:

- w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego uczestniczą wszyscy obywatele (nie tylko organizacje i instytucje), dla których jest ono wartością,
- długofalowość i żmudność procesu tworzenia bezpieczeństwa narodowego, który wymaga codziennego poświęcenia i wytrwałości,
- rzetelna praca wszystkich obywateli w różnych obszarach aktywności,
- nieustanność i nieprzewidywalność zagrożeń, na jakie obywatele są narażeni, a także ich stałe przeobrażenia.

Opierając się na wymienionych cechach wspólnych wielu definicji, A. Skrabacz podjęła się próby usystematyzowania i zdefiniowania terminu „bezpieczeństwo narodowe”, które rozumie w następujący sposób: „Jest to naczelna misja całego społeczeństwa i jego organizacji państwowej, polegającej na realizacji dwóch zasadniczych funkcji – po pierwsze, ochronie i obronie wartości i interesów narodowych przed istniejącymi i potencjalnymi zagrożeniami, po drugie, tworzeniu warunków niezbędnych dla swobodnego rozwoju politycznego, społecznego, kulturalnego, gospodarczego narodu, wobec wyzwań przyszłości”²⁶.

Tak pojęte bezpieczeństwo narodowe charakteryzuje się wielowymiarowością, pośród której można wymienić dwa najważniejsze jej aspekty: egzystencjalny – odnoszący się do fizycznej ciągłości państwa i narodu, oraz związany z ochroną tożsamości. Te dwa wymiary można syntetycznie nazwać bezpieczeństwem rozwoju (państwa), które w polskiej rzeczywistości jest szczególnie aktualne z uwagi na ciągłe zmiany zachodzące w obszarze gospodarczym i cywilizacyjnym naszego państwa²⁷.

Bezpieczeństwo narodowe często utożsamiane jest z bezpieczeństwem państwa demokratycznego. Wynika to z faktu, iż państwo demokratyczne powinno w sposób harmonijny dbać o wszelkiego rodzaju potrzeby obywateli (potrzeby indywidualne, grupowe, publiczne, narodowe i państwa), jednocześnie biorąc pod uwagę różne czynniki mogące w sposób destrukcyjny wpływać na funkcjonowanie państwa (czynniki zewnętrzne i wewnętrzne, indywidualne i grupowe, przyrodnicze i wynikające z działalności człowieka)²⁸. Z uwagi na wielość występujących definicji i znaczeń pojęcia bezpie-

²⁵ S k r a b a c z, *Bezpieczeństwo społeczne*, s. 27.

²⁶ Tamże.

²⁷ N o w a k, N o w a k, *Zarys teorii bezpieczeństwa*, s. 20.

²⁸ W. K i t l e r, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej 2011, s. 27.

czeństwa państwa, należy zaznaczyć, iż bezpieczeństwo państwa utożsamiane jest zazwyczaj z zabezpieczeniem porządku publicznego i aparatu władzy, zaś termin „bezpieczeństwo narodowe” rozszerza ten katalog cech o pomyślny rozwój i byt całego społeczeństwa (nawet w sytuacji, gdy państwo formalnie nie istnieje)²⁹.

Należy zatem przyjąć, że bezpieczeństwo narodowe poszerza istotę bezpieczeństwa państwa o wartości bliskie ogółowi społeczeństwa (grupom i jednostkom) oraz determinuje jednocześnie działania państwa demokratycznego na rzecz ich realizacji. Podsumowując wzajemne relacje i przenikanie się idei państwa demokratycznego i bezpieczeństwa państwa, można przyjąć, że bezpieczeństwo narodowe:

- to wartość nadrzędna względem innych celów narodowych państwa,
- dotyczy celów obejmujących wartości (można wymienić wartości życiowe, ważne oraz inne³⁰,
- wskazuje na granice swobody w osiąganiu tych celów,
- obejmuje ogół podejmowanych czynności na arenie międzynarodowej i wewnętrznej, a także działania ochronne i obronne, których celem jest stworzenie optymalnej przestrzeni do funkcjonowania państwa zdolnego do przeciwstawiania się wszelkim zagrożeniom,
- stoi na straży bezpieczeństwa państwa rozumianego jako instytucja polityczna,
- chroni społeczeństwo, jego dobra i środowisko przed zagrożeniami ograniczającymi jego funkcjonowanie,
- przeciwstawia się wyzwaniom i zagrożeniom wartości, celów i interesów narodowych,
- ma za zadanie stwarzać sprzyjające warunki do realizacji celów narodowych w międzynarodowej rzeczywistości, charakteryzującej się ciągłymi konfliktami interesów (powstałych na tle politycznym, ekonomicznym, kulturowym, militarnym)³¹.

---

²⁹ Tamże.

³⁰ Wartościami „życiowymi” nazywamy takie, które decydują w najwyższym stopniu o trwałości i ciągłości państwa, dobrobycie narodu i jego rozwoju, a także obejmuje sferę narodowej tożsamości i poczucia przetrwania. Mniej istotne z punktu widzenia interesu państwa są czynniki „ważne”, które nie mają bezpośredniego wpływu na losy państwa i narodu w jego całościowej perspektywie. Wartości te charakteryzują się zmiennością historyczną, sytuacyjną, przedmiotową oraz podmiotową. Wartościami „innymi”, określanymi niekiedy „drugorzędnymi”, nazywamy takie wartości, które nie mają większego znaczenia z punktu widzenia bytu narodowego i rozwoju państwa. K i t l e r, *Bezpieczeństwo narodowe RP*, s. 28.

³¹ Tamże.

Pojęcie bezpieczeństwa państwa wiąże się z brakiem zakłóceń w jego funkcjonowaniu i rozwoju. Wszelkie zatem elementy mające zapewnić taki stan rzeczy, można umiejscowić w kategoriach bezpieczeństwa narodowego. Istnieją jednak takie problemy i zdarzenia, których nie można bezpośrednio wiązać z terminem bezpieczeństwa narodowego, a mają one realny wpływ na dezorganizację funkcjonowania państwa. Zaliczamy do nich między innymi przestępczość pospolitą, lokalne katastrofy żywiołowe, awarie techniczne, zamieszki społeczne, imprezy sportowe czy przedsięwzięcia związane z aktywnością kultu religijnego. Powyższe zjawiska przenikają swym zakresem szeroko pojęte bezpieczeństwo narodowe, przy czym nie można ich postrzegać w kategoriach tradycyjnego pojmowania bezpieczeństwa narodowego³².

Powyższe rozważania na temat istoty bezpieczeństwa narodowego ukazują potrzebę istnienia takich struktur w organizmie państwowym, które podjęłyby się realizacji określonych potrzeb i celów wynikających z potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa państwu i narodowi. W. Kitler wskazuje, że w celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego³³, państwo poprzez swoje twory organizacyjne realizuje w ramach ogólnej polityki państwowej³⁴ politykę bezpieczeństwa narodowego, rozumianej jako: „część polityki państwa, która obejmuje działalność organów władzy państwowej na arenie wewnętrznej państwa i w sferze międzynarodowej, polegającej na wytyczeniu celów i interesów narodowych w zakresie bezpieczeństwa i zapewnieniu ich realizacji przy użyciu różnorodnych środków i narzędzi będących w ich dyspozycji”³⁵.

Bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo państwa czy bezpieczeństwo jako ogólna wartość uwarunkowane są ciągłą zmiennością i nieprzewidywal-

---

³² Tamże, s. 30.

³³ W. Kitler w swojej książce *Bezpieczeństwo narodowe RP* (s. 31) opisuje bezpieczeństwo narodowe jako najwyższą wartość, potrzebę narodową i priorytetowy cel działalności państwa, jednostek i grup społecznych, a jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki, gwarantujące trwałość, wolny od zakłóceń byt i rozwój narodowy (państwa), w tym ochronę i obronę państwa jako instytucji politycznej oraz ochronę jednostek i całego społeczeństwa, ich dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w dobra podlegające szczególnej ochronie.

³⁴ Polityką państwa za W. Kitlerem (tamże, s. 34) nazywamy politykę zorganizowanej terytorialnie wspólnoty ludzi, którzy mając świadomość niemożności podejmowania decyzji władczych w sposób bezpośredni, przekazują te uprawnienia wyspecjalizowanemu aparatowi władzy. Władza ta wybrana przez ludzi dąży do wypełniania powierzonych im celów za pomocą odpowiednich środków (dyplomatycznych, wojskowych, ekonomicznych, kulturowych itp.) realizowanych poprzez stosowanie narzędzi o charakterze materialnym (policja, wojsko, budżet itp.), i niematerialnym (normy prawne, strategie, ideologia, doktryny).

³⁵ Tamże, s. 36.

nością zdarzeń, które wynikają ze specyfiki i natury świata. Lekceważenie ciągłego ruchu, w jakim pozostaje świat, może skutkować wiarą w trwałość i niezmiennność osiągniętego stanu bezpieczeństwa. Takie podejście do poczucia własnego stanu bezpieczeństwa stanowiło i nadal stanowi jedno z największych zagrożeń narodów, w tym także dla narodu polskiego. Polska jako naród wyjątkowo doświadczony, powinien w sposób szczególny podchodzić do zagadnienia bezpieczeństwa państwa i narodu, podejmując działania zmierzające do zapewnienia jak największego poziomu bezpieczeństwa. Zagadnienie to w kontekście państwa polskiego najczęściej sprowadzane jest do trzech tez³⁶:

– świadomość dynamicznych zmian, jakie zachodzą w procesie kształtowania bezpieczeństwa, oraz świadomość, że osiągnięty raz stan bezpieczeństwa jest złudny i poprzestanie na nim prowadzi w sposób nieuchronny do narodowych tragedii,

– świadomość, że hipotezy mówiące o osiągniętym wysokim stanie bezpieczeństwa kraju i braku zagrożeń są niebezpieczne i nieodpowiedzialne dla autentycznego bezpieczeństwa Polski (np. przynależność do NATO jako absolutny gwarant bezpieczeństwa, brak wiary w możliwość wybuch konfliktu na skalę światową itp.),

– konieczność aktywnej kreacji bezpieczeństwa Polski, nie zaś jedynie reagowanie na zaistniałe już zagrożenia.

Świadomość ciągłych zmian, jakie zachodzą na arenie międzynarodowej i w samym państwie oraz ich wpływ na poziom bezpieczeństwa narodowego, determinuje państwo do wyselekcjonowania określonych płaszczyzn w strukturze państwa, mogących doświadczać różnorodnych zagrożeń. Uwzględniając podmiotowy charakter jednostek i całych grup społecznych, można wskazać różne dziedziny działalności państwa w sferze bezpieczeństwa narodowego, a w konsekwencji jego różne rodzaje. Rodzaje bezpieczeństwa muszą być powiązane ze sobą za pomocą wspólnej płaszczyzny, jaką jest nadrzędny zbiór problemów bezpieczeństwa narodowego³⁷.

Na podstawie powyższego założenia można wyodrębnić takie rodzaje bezpieczeństwa, jak polityczne, militarne, ekonomiczne, społeczne, ekologiczne, kulturowe, ideologiczne, powszechne i publiczne³⁸.

---

³⁶ N o w a k, N o w a k, *Zarys teorii bezpieczeństwa*, s. 24-25.

³⁷ K i t l e r, *Bezpieczeństwo narodowe RP*, s. 40.

³⁸ G i e r s z e w s k i, *Bezpieczeństwo społeczne*, s. 59.

3. BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE W SYSTEMIE BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

Wraz z rozwojem nauk o bezpieczeństwie, jaki można było zaobserwować na przełomie XX i XXI wieku, nastąpił proces zmiany podejścia do postrzegania bezpieczeństwa narodowego. Skutkiem tego było tworzenie nowych, czy też redefiniowanie starych terminów wyjaśniających zagadnienie bezpieczeństwa państwa. Naukowcy zajmujący się problematyką bezpieczeństwa narodowego zaczęli wskazywać nowe, dotychczas nieznanne zagadnienia, mające istotny wpływ na poziom i proces tworzenia bezpieczeństwa państwa. Jednym z tych zagadnień jest obszar społeczny, który można zaliczyć do jednej z kategorii bezpieczeństwa narodowego. Pojęcie bezpieczeństwa społecznego zaczęło być intensywniej eksplorowane wraz z rozwojem teorii bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego.

Oficjalnie pierwszy raz termin „bezpieczeństwo społeczne” został użyty w 1935 r. w przepisach prawnych Stanów Zjednoczonych, które odnosiły się do programów, jakie były stosowane na wypadek starości, śmierci czy inwalidztwa. Kolejny raz terminu tego użyto w kontekście świadczeń socjalnych w ustawie z roku 1938, jaka została uchwalona w Nowej Zelandii. Z uwagi na uniwersalizm pojęcia „bezpieczeństwo społeczne”, terminu tego używano także w dokumentach Międzynarodowej Organizacji Pracy, która podjęła się próby kodyfikacji terminu. Organizacja ta w latach 1952-1982 wypracowała w miarę stały zakres pojęciowy terminu „bezpieczeństwo społeczne”, który obejmował wówczas takie elementy, jak ubezpieczenie społeczne, pomoc społeczną, świadczenia finansowe na rzecz rodziny³⁹.

W Polsce pionierem, który zajął się próbą opracowania nowego ujęcia bezpieczeństwa narodowego, wskazując na jego dotychczas nieopisywane obszary, było środowisko naukowe Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie między innymi Jerzy Kukułka, politolog, opisywał je w kontekście czynników ekonomicznych, kulturowych, wojskowych i ekologicznych⁴⁰.

W roku 2001 w *Leksykonie polityki społecznej* można znaleźć jedną z pierwszych pełniejszych definicji bezpieczeństwa społecznego: „Jest to stan wolności od niedostatku materialnych środków utrzymania i istnienia realnych gwarancji pełnego rozwoju jednostek, obejmuje więc nie tylko stan wolności

³⁹ S k r a b a c z, *Bezpieczeństwo społeczne*, s. 33.

⁴⁰ *Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie*, red. J. Kukułka, Warszawa: Scholar 1994, s. 67.

od ryzyk socjalnych, ale i od zagrożeń rozwoju psychospołecznego jednostki, których źródłem może być całokształt uwarunkowań społecznych, politycznych i ekonomicznych”⁴¹.

Definicję bezpieczeństwa społecznego ukazują w swojej pracy także Ryszard Jakubczak, Ryszard Kalinowski i Krzysztof Loranty, umiejscawiając je wśród elementów współtworzących bezpieczeństwo narodowe. Określają je jako stan społeczeństwa, który zapewnia nie tylko przetrwanie narodu i państwa, ale także jego rozwój. Wskazują również na strukturę społeczną, kulturę społeczeństwa oraz system podziału pracy będące składnikami współtworzącymi kategorię społeczeństwa, jako elementy niezbędne do osiągnięcia przez obywateli wartości indywidualnych i podejmowanie przez jednostki a także grupy społeczne naturalne i formalne działań na rzecz dobra wspólnego. Tak pojęte bezpieczeństwo społeczne powoduje umacnianie się więzi społecznych i kształtowanie tożsamości wspólnotowej⁴².

W jeszcze inny sposób bezpieczeństwo społeczne określa Marek Leszczyński, według którego obejmuje ono „całokształt działań prawnych, organizacyjnych realizowanych przez podmioty rządowe, pozarządowe i samych obywateli, które mają na celu zapewnienie pewnego poziomu życia osobom, rodzinom i grupom społecznym oraz niedopuszczanie do ich marginalizacji i wykluczenia społecznego. Chodzi tu zwłaszcza o zapewnienie pomocy ludziom czasowo lub trwale niezdolnym do pracy zawodowej, którzy znaleźli się na skutek własnej niezaradności w trudnej sytuacji życiowej albo padli ofiarą niezależnych od nich zdarzeń losowych, takich jak pożar, powódź i inne klęski życiowe”⁴³.

Bezpieczeństwo społeczne, jako element bezpieczeństwa narodowego, zostało docenione i zauważone na tyle, że w 2007 r. terminu tego użyto w „Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej”, gdzie wskazano nadrzędne zadania państwa w dziedzinie bezpieczeństwa społecznego, polegające na zapewnieniu szybkiej i odczuwalnej poprawie jakości życia obywateli poprzez stosowanie odpowiedniej polityki społecznej. Polityka ta miałaby się opierać na ograniczeniu sfery ubóstwa i obszarów dotkniętych wykluczeniem społecznym dzięki realnemu wzrostowi płac i obniżeniu stopy

---

⁴¹ *Leksykon polityki społecznej*, red. B. Rysz-Kowalczyk, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2001, s. 20.

⁴² R. J a k u b c z a k, R. K a l i n o w s k i, K. L o r a n t y, *Bezpieczeństwo społeczne w erze globalizacji*, Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej 2008, s. 59.

⁴³ M. L e s z c z y ń s k i, *Bezpieczeństwo społeczne a bezpieczeństwo państwa*, Kielce: Wydawnictwo UHPJK 2009, s. 37.

bezrobocia. Dokument ten wskazuje także na istotną rolę kultury fizycznej oraz edukacji z nią związanej, mającej wpływ na stan sprawności fizycznej społeczeństwa, a tym samym jego zdrowia, co z kolei wpływa według autorów pracy na stan bezpieczeństwa narodowego⁴⁴.

Mimo że powstaje coraz więcej opracowań z dziedziny bezpieczeństwa narodowego i jednej z jej kategorii – bezpieczeństwa społecznego, panuje powszechna opinia, że termin ten nie jest w wystarczający sposób zdefiniowany i opisany. Współczesne społeczeństwo tak dynamicznie przekształcające się, pełne jest sprzeczności i złożonych procesów je kształtujących, oddziałujących zarówno na jednostki, jak i całe grupy społeczne. Mniej istotne kiedyś bądź niedostrzegane w ogóle w kontekście bezpieczeństwa zagadnienia społecznego rozwoju jednostek, wykluczenia społecznego, wspólnotowości, informatyzacji społeczeństwa czy globalizacji, dzisiaj stanowią punkt wyjścia przy opracowywaniu koncepcji dotyczących bezpieczeństwa państwa. W tak szeroko pojętym sensie bezpieczeństwo społeczne obejmuje aspekty: osobiste, psychologiczne, ekologiczne, technologiczne, ekonomiczne, informacyjne, polityczne, narodowe, kulturowe, międzynarodowe, obronne i socjalne⁴⁵.

*

Bezpieczeństwo społeczne, jako kategoria bezpieczeństwa narodowego, to obszar ciągłych zmian, w których biorą udział wszystkie podmioty państwowości. Bezpieczeństwo społeczne tworzą zarówno organy rządowe, samorządowe, jak i pozarządowe, tak krajowe, jak i międzynarodowe, których cechą wspólną jest działanie na podstawie i w ramach obowiązujących norm prawnych przy uwzględnieniu zewnętrznych oraz wewnętrznych uwarunkowań. Tak złożony proces budowania bezpieczeństwa społecznego determinuje powstanie i funkcjonowanie całego „systemu bezpieczeństwa społecznego”, z którego można wydzielić dwa jego podsystemy: system bezpieczeństwa socjalnego i bezpieczeństwa psychospołecznego⁴⁶.

Ze społeczno-pedagogicznego punktu widzenia można stwierdzić, że bezpieczeństwo społeczne będące jedną z kategorii bezpieczeństwa narodowego, jest dynamicznym procesem zmierzającym do zabezpieczenia egzystencjalnych

---

⁴⁴ *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa: Biuro Bezpieczeństwa Narodowego 2007, s. 15-16.

⁴⁵ S k r a b a c z, *Bezpieczeństwo społeczne*, s. 38.

⁴⁶ Tamże.

podstaw życia człowieka, a także stworzenia możliwości do nie tylko materialnych, ale w pełnym znaczeniu tego słowa rozwojowych indywidualnych potrzeb każdego człowieka. Bezpieczeństwo społeczne to także gwarant realizacji życiowych aspiracji dzięki stworzeniu warunków do pracy i nauki oraz zapewnienie należytej ochrony zdrowia i gwarancji emerytalnych. Zagadnienie to zawiera w sobie także problemy związane z instytucjami i ich funkcjonowaniem, które zostały powołane do zapewnienia bezpieczeństwa społecznego.

W aktualnej rzeczywistości na bezpieczeństwo społeczne Polski wpływają takie czynniki, jak rozwój społeczeństwa obywatelskiego, migracje zarobkowe, tendencje demograficzne czy charakter narodowy Polaków. Proces budowy bezpieczeństwa społecznego natomiast zależy nie tylko od ludzi zrzeszonych w instytucjach rządowych, pozarządowych czy kościelnych⁴⁷, ale także winien mieć solidny fundament w postawach obywatelskich, formowanych na podstawie dobrze przygotowanych programach edukacyjnych.

BIBLIOGRAFIA

- D e l u m e a u J.: Skrzydła anioła. Poczucie bezpieczeństwa w duchowości człowieka Zachodu w dawnych czasach, Warszawa: Volumen 1998.
- G i e r s z e w s k i J.: Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu teorii bezpieczeństwa narodowego, Warszawa: Difin 2013.
- J a k u b c z a k R., K a l i n o w s k i R., L o r a n t y K.: Bezpieczeństwo społeczne w erze globalizacji, Siedlce 2008.
- K i t l e r W.: Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej 2011.
- K o w a l k o w s k i S.: Niemilitarne zagrożenia bezpieczeństwa publicznego, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej 2011.
- L e s z c z y ń s k i M.: Bezpieczeństwo społeczne a bezpieczeństwo państwa, Kielce: UHPJK 2009.
- N o w a k E., N o w a k M.: Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego, Warszawa: Difin 2011.
- S k r a b a c z A.: Bezpieczeństwo społeczne. Podstawy teoretyczne i praktyczne, Warszawa: Elipsa 2012.
- S t e f a n o w i c z J.: Bezpieczeństwo współczesnych państw, Warszawa: PAX 1984.

---

⁴⁷ W polskiej rzeczywistości to Kościół katolicki bardzo często jednoczył warstwy społeczne i poruszał sumienie, bez czego nie można zbudować prawdziwej wspólnoty ludzi i obywateli.

BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE
W REFLEKSJI SPOŁECZNO-PEDAGOGICZNEJ

S t r e s z c z e n i e

Bezpieczeństwo było i jest jedną z wartości najbardziej poszukiwanych przez człowieka. W XXI wieku bezpieczeństwo współczesnych państw buduje się na podstawie całościowych spojrzeń na zagadnienie bezpieczeństwa we wszystkich jego płaszczyznach i wymiarach takich, jak bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe, polityczne, wojskowe, społeczne, kulturowe, ekologiczne, informacyjne, lokalne.

Niniejszy artykuł podejmuje zagadnienie bezpieczeństwa społecznego jako jednej z kategorii bezpieczeństwa narodowego. Społeczny wymiar bezpieczeństwa, jako dynamiczny proces charakteryzuje się ciągłymi zmianami, w których biorą udział wszystkie podmioty państwowości. Przemiany te mają przede wszystkim na celu zapewnienie egzystencjalnych podstaw życia człowieka oraz stworzenie możliwości do rozwoju indywidualnych potrzeb każdego człowieka, zarówno tych materialnych, jak i niematerialnych. Współcześnie zagrożeniem dla rozwoju i stabilności bezpieczeństwa społecznego Polaków są między innymi migracje zarobkowe, tendencje demograficzne, czy rozległa grupa patologii społecznych, w tym alkoholizm czy degradacja rodziny. Odpowiedzią na zaistniałe zagrożenia jest budowa silnego i obywatelskiego społeczeństwa powstałego na podstawie adekwatnych i dobrze przygotowanych programów edukacyjnych.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo społeczne, bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo.

SOCIAL SECURITY
IN SOCIOPEDAGOGICAL RESEARCH

S u m m a r y

Security has always been among the most desired values. In the 21st century, security of the state rests on holistic premises, covering all its aspects and dimensions, such as national, international, political, military, social, cultural, ecological, information and local-level security. This article deals with the issue of social security as part of national security. The social dimension of security is dynamic and undergoes constant changes engaging all the agents of statehood. These changes are first of all meant to provide the existential foundations of human life and to create opportunities for the personal development of each human being - material and spiritual. An example of a contemporary risk to the stability and growth of the social security of Poles are economic migrations, adverse demographic tendencies and a wide range of social pathologies, such as alcoholism or family degradation. These challenges can be faced through constructing of a strong civil society, built on the foundation of adequate and well-designed educational programmes.

Translated by Konrad Klimkowski

Key words: social security, national security, security.